

Prenumerantärenden

www.intra.info.se

Eller ta kontakt med
Intra/Kaktusvägen 38
125 55 ÄLV SJÖ
e-post: intra@swipnet.se
Fax 08-97 11 04
Tel 08-647 87 90

Redaktion

Karl Grunewald
Redaktör, ansvarig utgivare
Vesslevägen 12
131 50 SALTSJÖ-DUVNÄS
Tel o fax 08-716 34 33
e-post: karl.grunewald@swipnet.se

Hans Hallerfors
Redaktör, layout
Ljusnevägen 47
128 48 BAGARMOSEN
Tel 08-647 87 90
e-post: hans.hallerfors@telia.com

Roger Blomqvist
Kaktusvägen 38
125 55 ÄLV SJÖ

Prenumeration

INTRA är en prenumeranttidsskrift som utkommer med fyra nummer per år. Prenumerationen gäller för fyra nummer när du börjar. Betala på PlusGiro: 636 55 62 - 5 eller bankgiro: 5308 - 1485. Prenumerationspris: 320 kr.

Norge: Betala 280 Nkr på postgiro 0806-1900927.

Finland: Betala 35 Euro på postgiro 800011-70844089.

Organisationsnummer:
814000-8890.

Tryck: Sjuhäradsbygdens tryckeri

ISSN 1102-4143

INTRA är befriad från moms.

INTRA ges ut av Stiftelsen Utvecklingsstörda i Fokus vars ändamål är att verka för ökad information om resultatet av forskning, metodutveckling och samhällets insatser beträffande personer med utvecklingsstörning och andra med närliggande problematik.

Ledamöter: Roger Blomqvist, Fredrik Grunewald, Karl Grunewald, Hans Hallerfors, Bror Tronbacke, Iren Åhlund.

Suppleanter: Maria Hedenvind, Lotta Löfgren Mårtensson, Mårten Söder, Magnus Tideman, Lennart Jönsson.

**Besök Intras hemsida:
www.intra.info.se**

Arbete med diagnoser

Att förstå eller förklara

Av Ingalill Stefansson

Att förstå eller förklara

Av **Ingalill Stefansson**

Det är bekymmersamt att det språkbruk som medföljer en diagnos inte innehåller "livsförståelseord", ord att tala och tänka med, som hjälper oss att förstå vad det är för syfte och mening som ligger bakom till synes konstiga uttryck och beteenden.

Hur pratar vi om vårt arbete? Hur pratar vi om och med de personer som vi har att stödja och hjälpa? Vilket språk är i funktion inom sociala omsorgsverksamheter? Vissa händelser och fenomen är svåra att få fatt i och tala om. Man får inte syn på annat än vad man har en begreppsapparat för.

Ett fenomen som är viktigt och samtidigt så vardagligt att man inte tänker på det som något särskilt är människors önskan att förstå livet. Livsförståelse är inte enkelt att tala om och förstå med hjälp av vardagens språkbruk. Hur ska jag kunna prata om det och göra det möjligt att arbeta med livsförståelse?

I mitt tycke har existensfilosofin passande ord och begrepp att använda och jag är övertygad om att tillgång till dessa begrepp kan stärka personalen så att de kan finnas till hands vid svårigheter som rör själva levandet.

Makt och språkbruk

Uttryck som "språk är makt" och "maktspråk" gäller också inom social omsorg. En del av omsorgskunskapen är att veta att man har makt över en annan människa och att veta hur man på bästa sätt handskas med den makten.

Personer med utvecklingsstörning, precis som du och jag, vill förstå livet. I särskolan har jag uppmärksammat att elever – när de så får tillåtelse – arbetar aktivt och intensivt med att försöka förstå vilka de är. De vill lära sig handskas med världen. Jag kallar det för att de utför ett livsförståelsearbete. De fina honnørsord som nu finns inskrivna i värdegrundstexter och deklARATIONER om mänskliga rättigheter kräver ett särskilt arbete av

de människor som inte med självklarhet kan gå ut i världen och säga: Här är jag, jag ska också vara med!

Med diagnoser – och de är många inom sociala omsorgsverksamheter – följer ofta direktiv om pedagogiska metoder och förhållningssätt som anses vara de optimala. Jag ser det som bekymmersamt att det språkbruk som medföljer diagnosen inte innehåller "livsförståelseord", ord att tala och tänka med, som hjälper oss att förstå vad det är för syfte och mening som ligger bakom till synes konstiga uttryck och beteenden.

Orden är annorlunda om vi talar med ett språk relaterat till livet än om vi talar med ett språk relaterat till diagnosen. Inte bara orden utan bemötandet blir olika. Pedagogik för människor inom särskola och sociala omsorgsverksamheter beskrivs med ett särskilt språkbruk. Ord som struktur, förutsägbarhet, träningshierarkier och beteendens situationsbundenhet, mentalism eller theory of mind är några exempel.

Jag ska försöka konkretisera hur bemötandet av en elev, hans tillvaro och chans att arbeta med sin livsförståelse, kan vara olika, beroende på vilket språk som är i funktion.

Det blev besvärligt för Fredrik när han skulle köpa kaffe under rasterna på särvux. Han föredrog att handla för pengar präglade "onda år". De "goda årens" mynt ville han behålla. Goda år var exempelvis sådana då Sverige tog medalj i ishockey. Varför vissa år

var onda år fick jag så småningom veta. Det ville Fredrik ofta prata om. Ett ont år kunde vara när presidenten i USA blev skjuten eller när något hemskt hänt på det privata planet.

Ingalill Stefansson är speciallärare inom Särvux i Söderhamn. Hon har doktorerat i pedagogiskt arbete vid estetisk-filosofiska fakulteten i Karlstad.

*Läs mer: Ingalill Stefansson. **Världens opålitlighet – Begreppsanalys av livsförståelsearbete i särskolan.** Karlstads universitet. 2011. Kan beställas från: www.kau.se*

Diagnosens språk

Diagnosens språk berättar att Fredrik har utretts och fått diagnosen X. Lärarna och personalen runt Fredrik har fått utbildning i X. Diagnosen säger vad han har för svårigheter. Vad han behöver lära sig har testats fram. Jag vet vad jag ska göra för att möta hans identifierade behov.

Vi upprättar ett åtgärdsprogram. Eftersom Fredrik inte kan överblicka vad som väntar och blir orolig när han inte vet vad som ska hända, behöver han en fast struktur. Han ska få veta hur lång tid en uppgift tar och vem han ska arbeta tillsammans med.

Jag måste som lärare ligga steget före, jag måste förutse vad som kan hända i situationen och söka förenkla eller förändra denna så att Fredrik inte blir utsatt för något han inte klarar. Fredrik ska tränas i det som uppgiftsanalys visar att han är "på väg till". Vi ska fokusera på Fredriks starka sidor och se till att han i sina uppgifter känner att han lyckas. Vi ska anpassa uppgifterna till hans faktiska och icke åldersadekvata utveckling. Beteendens situationsbundenhet är viktigt att uppmärksamma och Fredrik bör tränas i att generalisera sina kunskaper till att gälla i olika situationer. Vi ska sträva efter att sätta upp delmål som är lätta för Fredrik att nå och vi ska utvärdera dessa. Vi ska samverka med de andra i Fredriks liv och sträva efter att även hans fritid blir strukturerad och tillrättalagd på samma sätt som i skolan. Vi upprättar träningshierarkier: det viktigaste kommer först. Fredriks träning ska alltid ses i ett livsperspektiv.

Situationsanalys ska göras över "köpa fika". Vilka moment ingår? Vilka av dessa klarar han? Vilka klarar han inte? Det till synes konstiga beteendet, det maniska sorterandet av pengar, ska han få hjälp med. Det han inte klarar, dvs att förstå pengars riktiga värde och låta bli att sortera pengarna efter det årtalsbegrepp han använder, ska ingå i hans arbetsuppgifter på lektionerna. När han klarar det momentet kan han också självständigt köpa fika på Särvox. Här är fokus satt på att förändra beteendet.

Att ha kännedom om Fredriks diagnos är naturligtvis viktigt för dem som på något sätt har till uppgift att behandla honom, medicinskt eller på annat sätt. Men diagnosen säger inget om Fredriks önskningsar att komma till rätta med livet, inget om hans drömmar, hopp och sorger. Därför hör diagnosens språk inte hemma vare sig i skolan, i de dagliga verksamheterna eller i hans boende. Där är det inte behandling utan livet och levandet som gäller!

Livsförståelsens språk

Om jag använder mig av det jag kallar livsförståelsearbetets språk blir berättelsen om Fredrik och funderingar över vad jag kan göra för honom annorlunda. För att förstå det måste vi titta på några grundläggande begrepp:

Att det är skillnad på lek och lek det vet barn. Lek kan vara på riktigt och lek kan vara på låtsas. Om det är "på riktigt" är det på elevens villkor, det är eleven själv som väljer. I den självvalda leken lär sig barn om livet och bearbetar sina upplevelser. Leken "på låt-

sas" är lärarens aktivering av eleverna och den har ett bestämt syfte – för läraren.

Märta gick i en klass där lek tilläts på bestämda tider eller efter lärarens anvisningar som en del i ett visst moment av ett ämne. En dag när Märta hälsade på en kompis i en annan klass där barnen lekte fritt hörde jag henne säga något märkligt. Hon stod mitt i det till synes kaotiska rummet med de många lekarna på gång, lekarna som bestämdes av eleverna, och sa: Hos oss är det bara på låtsas.

Den lilla flickan förstod skillnaden mellan riktig lek och låtsaslek. Lek kan vara barnets lek som barnets eget arbete med att förstå livet eller lek kan vara ett inslag i den vuxnes aktivering av barnet på den vuxnes betingelser, "lek på låtsas". Märtas ord ger oss ett redskap för att beskriva två olika förhållningssätt i det pedagogiska arbetet.

Efterföljande eller styrande förhållningssätt

I särskolan liksom i övriga skolformer väljer läraren pedagogiskt förhållningssätt. Olika sätt kan skilja sig åt just beträffande om, och hur, de möjliggör arbete med livet och levandet. Medan små barn leker lär de större barnen sig om livet genom vad de själva väljer att arbeta med i skolan. Ibland kan det vara knepigt att förstå vad de är ute efter.

Tycker jag det är viktigt att elever ska få bringa ordning i livet och lära sig förstå sig själva och världen på sina egna villkor bör jag välja ett *efterföljande förhållningssätt*. Motsatsen är *styrande förhållningssätt* vilket naturligtvis också ger en livsförståelse – men av ett annat slag. Med de båda sätten följer olika risker. Efterföljande kan till exempel tolkas som att det betyder låt-gå och att förhålla sig styrande kan innebära att eleven kränks.

Att leda någon vid handen

Termen pedagogik härstammar från Grekland. Pedagoger var de slavar som hade till uppgift att följa herremännens gossar till skolan. Att pedagogik betyder att leda någon vid handen har en illustrativ poäng vad det gäller den grundläggande skillnaden mellan efterföljande och styrande förhållningssätt. Lärarens och elevens positioner visar skillnaden.

För de barn eller vuxna som har ett arbete att göra innan de blir nyfikna på vad andra, t ex läraren, har att lära ut behövs ett efterföljande förhållningssätt. När väl det arbetet är gjort och eleven längtar ut i världen och till andras kunskaper, "yttre kunskaper", är det dags för det styrande förhållningssättet. För elever i särskola och särvox kan det hända att det efterföljande förhållningssättet bör vara det dominerande.

Olika slags arbeten

Livsförståelsearbete kan ses som olika slags arbeten, alla viktiga för att möjliggöra delaktighet och trygghet i en opålitlig värld. Livsförståelsearbete ska förstås som

- ett arbete där eleven *förstår* sig själv och sitt liv,
- ett arbete där eleven *upparbetar* en förmåga att skapa en livsförståelse som möjliggör ett varande i världen i gemenskap med andra,
- ett arbete där pedagogen biträder och möjliggör elevens livsförståelsearbete för att *våga möta världens opålitlighet*.

De olika livsförståelsearbetena graderas inte, har inte olika dignitet eller turordning. De ingår alla i läroprocessen.

”Enbart genom vår hållning till varandra bidrar vi till att ge varandras värld dess gestalt. Vilken omfattning och färg den andres värld får för honom själv, är jag med om att bestämma genom min hållning till honom. Jag bidrar till att göra den vid eller snäv, ljus eller mörk, skiftande eller enformig – och inte minst bidrar jag till att göra den hotande eller trygg. Inte genom teorier eller åskådningar utan genom min blotta hållning. Därför finns det ett outtalat, så att säga anonymt krav på oss om att ta vara på det liv som tilliten lägger i vår hand.”

K.E. Løgstrup, teolog, ur Det etiska kravet 1994, sid 50-51.

Fredriks matematikstudier

Studierna i matematik handlade för Fredrik om gott och ont, om livets tvetydigheter. Att söka svar på frågorna om gott och ont var vad Fredrik ville använda sin tid på sår vux till. Hans sorterande av pengar, kan man kalla kretsande. Det har ett syfte och en mening. Han kretsar, han uppehåller sig vid något, som en ritual. Det ger oss ledtrådar till att något är viktigt för Fredrik att bearbeta. Det hjälper oss att förstå vad som är hans livsfrågor. Även om vi förstår hans frågor kan vi kanske inte ge svar, men vi kan ändå hjälpa honom att sätta ord på dem så att han lättare kan hantera dem.

Fredrik är vuxen och pratar bra, han har orden för att beskriva goda år och onda år och säger det i klartext till oss. Det är inte svårt att få veta vad han vill arbeta med och söka svar på. Det är bara att lyssna och inte betrakta hans handlingar som beteendestörningar utan som konkreta livsfrågor.

I det arbetet finns ett etiskt krav att ha omsorg om den andra människans liv. Vi måste försöka förstå vad som är bäst för eleven i situationen (situationsetik). Det finns ingen metod eller träningsprogram som vi kan hålla oss till och som säger hur vi ska hjälpa Fredrik med att handskas med pengar.

Man kan också se Fredriks arbete som en modig kamp. Han kämpar med att förstå ont och gott och knyter det till sin tillvaro och händelser i livet – något som inte alla orkar göra.

Ett av säkert flera möjliga sätt vore att hjälpa honom att skaffa ett kontokort för att reducera tillfällena till sorterandet. Jag reducerar däremot inte hans

livsförståelsearbete. Jag finns med honom för att dela glädjen av vad som finns inbyggt i de goda åren och hjälpa honom att bearbeta händelser och upplevelser från de onda åren. Fokus är satt på förståelse av vad det kan vara för syfte och mening med beteendet.

Att förklara eller att förstå

Ett annat sätt att se på skillnaden mellan de olika förhållningssätten är att koppla dem till olika vetenskapssyner. I humanvetenskapen har förståelse prioritet, medan naturvetenskapens metoder försöker förklara människans psyke. Förstår jag elevens beteenden eller uttryck som något som har ett syfte och en mening eller förklarar jag elevens beteende som en följd av elevens (hjärn) funktionsnedsättning? Just denna till synes enkla betydelskillnad ser jag som klagörande och en ledtråd till att bli medveten om grunden i min ambition att hjälpa eleven.

Söker jag förstå eleven eller söker jag förklara eleven? I det första alternativet lyssnar jag till elevens intentioner och ställer frågan: Vad vill du göra? Vad är viktigt för dig att studera? I det andra alternativet har jag metoden som medföljer elevens diagnos att rätta mig efter. Jag vet utifrån denna vad eleven behöver lära sig. Väljer jag att försöka förstå blir förhållningssättet efterföljande, väljer jag att försöka förklara blir förhållningssättet styrande.

Medvetenhet

Även om det finns lagar, förordningar och styrdokument som reglerar omsorgerna måste en tolkning till inför valet av vilka förhållningssätt som lämpar sig bäst. Till hjälp vid tolkningen behövs något att hänga upp det vi ska tolka på, något att skåda genom, vilket är betydelsen av begreppet teori. Resonemangen ovan har jag kallat teorier om livsförståelsearbetets språk och diagnosens språk. Enligt mitt sätt att se kan de hjälpa mig i valet av förhållningssätt.

Men är det då min privatsak som personal att själv leta upp och ta ställning till lämpliga omsorgsteorier? Jag med mina teorier som förklarar mina strategier ingår i ett kollektiv, i en arbetsgrupp, och förväntas samverka med de andras strategier – som kanske bygger på andra teorier. Låt oss tänka att varje person i arbetsgruppen medvetandegör sina teorier. Snart har vi mängder av teorier och tyckanden. Kanske det stämmer det jag hörde någon säga: ”Omsorgsverk-samhet, det är tyckarnas marknad.” Chefen – vad tycker hon eller han, vilka teorier har hon eller han? Har hon eller han överhuvudtaget någon medveten teori om t ex makt och språkbruk genom vilka personalen förväntas agera?

Enligt mitt sätt att se är det chefens ansvar att klargöra, ta ställning till, verka för och utbilda personalen i de teorier som ligger bakom användbara förhållningssätt.